

и „лепе дворе“ у Остружници, где је живео по свом паду у немилост све до бегства у Аустрију.³⁶⁾ Више је него поуздано да ови сачувани подаци не одговарају стварном Милојевом богатству.

Остале устаничке старешине из ове прве групе знатно су заостале за Младеном Миловановићем по својим новостеченим имањима. Јаков Ненадовић, трговац пре Устанка и један од најистакнутијих устаничких старешина, купио је у Београду једну цамију са већим плацем (22. III. 1811, 2.000 гроша) која му је свакако могла служити као магацин за његове трговачке послове.³⁷⁾ У Ваљеву је купио воденицу од четири витла на Колубари (25. IX. 1808, 1.000 гроша)³⁸⁾ и два воћњака (25. IX. 1808, 410 и 80 гроша),³⁹⁾ а у Палежу „подханску земљу“ (25. IX. 1808, 350 гроша).⁴⁰⁾ Међутим, према налазима Р. Драшковића у Ваљевском архиву, Ненадовићи су, поред ове воденице на Колубари, имали у Ваљеву још две бивше турске воденице на Грацу.⁴¹⁾ Једна од ове две је она која је Ненадовићима, по причању Проте Матије, пала у део приликом деобе између ваљевских устаничких старешина негде у почетку Устанка, а коју су доцније, као и остале старешине, морали исплатити народној каси.⁴²⁾ Прота Матија у својим Мемоарима помиње још две воденице које су припадале њиховој породици: у Косирићу и у Бргулама.⁴³⁾ По Р. Драшковићу, она прва била је својина Ненадовића још пре Устанка, дакле није била преузета од турских имања.⁴⁴⁾ Баталака наводи још да је Јаков Ненадовић за свој конак у Београду, у коме је последњих година Устанка као попечитељ унутрашњих послова стално боравио, купио једну турску кућу коју је Правитељствујушчи совјет био 1808 поконио Илији Новокрешченову док се овај бавио у Србији.⁴⁵⁾ Врло је вероватно да је Јаков имао свој конак и у Ваљеву.^{45а)} Сем тога, Јаков Ненадовић је имао и неке куће у Шапцу, свакако бивше турске куће. Помиње их у једном свом извештају из 1807 капетан Константин Јовановић, познати извештач митрополита Стевана Стратимировића о приликама у устаничкој Србији.⁴⁶⁾ О некој Јаковљевој кући и кафани у Шапцу говори се у једном спору пред шабачким магистратом.⁴⁷⁾

Милош и Милан Обреновић, трговци и рудничке војводе, показивали су интерес за куповине само у свом крају. На Милана гласе само три тапије: на воћњак код Ужица (6. XI. 1808, 40 гроша),⁴⁸⁾ на половину воденице у Чачку, јер се друга половина већ налазила у његовим

36) В. Караџић, *Грађа*, 256.

37) Музеј Првог српског устанка (даље МИУ), Рукописна збирка, бр. 57. — Д. Бантиш-Каменски, за време свог боравка у Београду 1808, приметио је да је од бројних турских цамија само једна отворена Турцима за службу, док су остале пуне; „у њима се налазе дућани, а у некима, како су ми говорили, чувају се чак и свиње“ (*Путешествие*, 129; уп. Ј. Вукићевић, н. д., 171). У Караџорђевом Деловодном протоколу (бр. 1178) помиње се једна „магаза цамија“ у Јагодини.

38) Исто, бр. 55.

39) Исто, бр. 51 и 53.

40) Исто, бр. 52.

41) Рад. Драшковић, *Ваљевске воденице*, Ваљево 1959, 24, 26 и 28.

42) Прота Матеј Ненадовић, н. д., 334. Уп. Р. Драшковић, н. д., 24.

43) Прота Матеј Ненадовић, н. д., 208 и 245.

44) Р. Драшковић, н. д., 30.

45) Л. Арсенијевић Баталака, н. д., I, 368.

45а) Радослав Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд 1954, 119.

46) Архив САН, бр. 481.

47) *Протокол шабачког магистрата од 1808 до 1812 године* (даље ПШМ), Београд 1868, 27 (бр. 162).

48) Државна архива у Београду (даље ДАВ), ЗМП, 16, 23.

рукама (12. XI. 1808, 350 гроша)⁴⁹⁾ и на „место поддућанско“ у Чачку (12. XI. 1808, 100 гроша),⁵⁰⁾ ово последње у заједници. Поменули смо горе и могућност да је био ортак са Младеном Миловановићем у куповини неких „ужичких грундова“.⁵¹⁾ Напомињемо да је Баталака убројио Милана Обреновића у оне старешине које су се истакле у бројнијем преузимању турских добара, уз примену злоупотреба. Сачувани подаци то не потврђују. С обзиром на богатство Милана као познатог трговца врло је вероватно да је стварно стање било ипак другачије. Милошеве куповине падају тек после Миланове смрти: башта и воћњак у Руднику (23. VI. 1812, 40 гроша),⁵²⁾ воденица од пет витлова на Бетини са воћњаком (2. XI. 1812, 1.500 гроша),⁵³⁾ три „поддућанска места“ у Ужицу (2. XI. 1812, 400, 300 и 200 гроша).⁵⁴⁾ Две куповине воћњака у Ужицу обавио је заједно са војводом Лазаром Мутапом (6. XI. 1808, 150 гроша, и 15. V. 1811, 40 гроша).^{54а)} Милош је држао под закуп и неку бившу турску ливаду у Лочевцима, коју му је Карађорђе одузео јула 1812 да би је уступио другоме.⁵⁵⁾ Додајемо још да је Милош у последњој години устанка прекупио и једну „ваљалицу“ на реци Брезански (4. III. 1813, 600 гроша).⁵⁶⁾

Илија Марковић, трговац пре Устанка, совјетник за шабачку нахију, па затим попечитељ правосуђа у доба Устанка, углавном се бавио куповинама кућа у Београду: дућан и празан плац, (16. VII. 1808, 700 гроша),⁵⁷⁾ две куће и празан плац са подрумом (16. V. 1812 1.135 гроша),⁵⁸⁾ кућа и празан плац (5. V. 1813, 2.000 гроша).⁵⁹⁾ Дом шабачке нахије, за чије је куповање Илија Марковић свакако уложио и свога новца, а и даље улагао за његово одржање, најзад је пристанком осталих шабачких старешина од априла 1811 остао само Илијино власништво.⁶⁰⁾ За Илију Марковића је карактеристично да је и прекупљивао бивше турске куће од првобитних купаца, тако да је број његових некретнина у Београду знатно већи. Ради потпуности слике о Илији Марковићу износимо и ове податке. Промене власника су уношене на саму тапију или у посебно „свидетелство“ које је издавао надлежни магистрат. Тако је по Ичковој смрти за 2.000 гроша откупио његову кућу, коју је Правитељствујући совјет због Ичковог дуга био поново преузео у своје руке. Препродао ју је 14. V. 1810 Луки Лазаревићу за 2.500 гроша.⁶¹⁾ Од неког Станоја Симића откупио је дућане, некада Ичкове (17. VII. 1809, 1.700 гроша),⁶²⁾ од Ђорђа Миловановића „празну земљу“ на Сави (25. VII. 1810, 470 гроша),⁶³⁾ од Радоја Максимића кућу (29. III. 1812, 2.500 гроша; из „свидетелства“ о овој купопродаји види се да је И. Марковић имао и неких пет дућана које је усту-

49) Исто, ЗМП, 16, 29.

50) Исто, ЗМП, 16, 27.

51) Види нап. 31.

52) ДАВ, ЗМП, 16, 60.

53) Исто, ЗМП, 16, 64.

54) Исто, ЗМП, 16, 63, 65 и 66.

54а) Исто, ЗМП, 16 24 и 50.

55) Деловодни протокол Карађорђа Петровића (даље ДПКП), Београд 1848, 42 (бр. 830).

56) ДАВ, ЗМП, 16, 68.

57) Архив САН, бр. 7314/3.

58) Исто, бр. 7314/12.

59) Исто, бр. 7314/15.

60) Исто, бр. 7314/9 и 10.

61) ДАВ, ПО, 121, бр. 12а и 13.

62) Архив САН, бр. 7314/2 и 4.

63) Исто, бр. 7314/5 и 6.

пио Максимовићу као вредност од 1.000 гроша)⁶⁴) и од Чолак Анте Симеоновића виноград на Дедињу (3. I. 1812, 250 гроша).⁶⁵) Сем тога, у Шапцу је од једног буљубаше откупио кућу за 2.500 гроша, 2. III. 1812,⁶⁶) највероватније бившу турску кућу.

Алекса Поповић, командант ужичке нахије и ужичког града, куповао је само у Ужицу и ужичкој нахији. Тако су дошли у његове руке: воденица на три витла у селу Шенгољу (17. IV. 1808, 500 гроша), „место поддућанско“ у Ужицу (5. XI. 1808, 500 гроша), две воденице са по два витла у селу Галовићима (6. XI. 1808, по 215 гроша), једна башта у Ужицу (11. V. 1811, 150 гроша). Сем тога, Правитељствујушчи совјет, „за његове отечеству принесене услуге“, поклонио му је један воћњак у селу Висибаби.⁶⁷)

Са овим се завршава група устаничких старешина од којих се сачувало по више тапија. Пада у очи да нема података о многим истакнутим старешинама за које се зна да су били богатији људи и који свакако нису били незаинтересовани за проширење својих имања. Нема података ни за неколицину које је Баталака убројио управо у оне старешине који су се истицали злоупотребима у стицању бивших турских добара (на пример, Миленко Стојковић, Петар Добрњац, Хајдук Вељко Петровић).⁶⁸) Што се тиче ових последњих тешко је рећи уколико је мери у овој оцени дошла до израза Баталакина пристрасност (сем Младена и Милоја које никако није могао да изостави, он даље помиње само Карађорђевог противника). У погледу Јакова Ненадовића његова се оцена у извесној мери потврђује, бар што се тиче бројнијих куповина. Иако се Баталакина оцена не мора у целини прихватити као тачна, ипак је вероватније да је недостатак података о њима пре последица пропасти докумената. Ми ћемо сада навести неколико од крупнијих старешина за које се сачувао само по неки податак.

Задржаћемо се најпре на Карађорђу. Он је, изгледа био скромнији у коришћењу бивших турских имања. У Београду, он је узео за себе само бивши конак Мула Јусуфа,⁶⁹) а на Врачару код Београда имао је једну ливаду,⁷⁰) што је свакако користио за време својих краткотрајних боравака у Београду. Његово власништво био је један хан у Параћину, који је последње године Устанка продао параћинском војводи Илији Барјактареву.⁷¹) То је све за што се поуздано зна, и без тапија, да је он имао од бивших турских добара. Карађорђе је, иначе, сам водио своју економију и сву своју пажњу био је посветио подизању свог великог пољског имања, свакако најкарактеристичнијег за доба Устанка (њиве, ливаде, виногради, воћњаци, забрани, простори за гајење стоке — свиња, оваца, говеда). Основа му је била у Тополи

64) Исто, бр. 7314/11 и 7.

65) Исто, бр. 7314/14.

66) Исто, бр. 7314/8а. Уп. Милован Ристић, *Илија Марјовић*, Историски гласник, бр. 2 за 1950, 38—40.

67) Све тапије Алексе Поповића које смо горе користили налазе се у својини проте Драгољуба Поповића из Косјерића, Алексиног потомка.

68) Види нап. 5.

69) В. Караџић, *Грађа*, 75, нап. 11; Л. Арсенијевић Баталака, н. д., II, 838.

70) Богишићева библиотека у Цавтату. Исписи В. Богишића из руских архива, III, 208, писмо Карађорђа Правитељствујушчем совјету од 7. VII. 1808. Сима Милутиновић Сарајлија (*Србијанка*, III, 62—63) прича како је изгубио живот један досељеник из Ниша који је, необавештен, почео за себе да обрађује ту Карађорђеву ливаду. Уп. Иван Соколовић, *Стрмоглави преврат Србије*, II, Нови Сад, б. д., 36 и бел. 34.

71) ДПКП, 117 (бр. 1228), 118 (бр. 1232). *Gratzer Zeitung* (№ 82, 23. V. 1808) доноси вест како је Карађорђевом сину поклоњено у Београду више од десет кућа.

и тополском атару, затим у Белосавцима и Ропочеву, а за стоку у Крњевцу. Он је имаће углавном проширивао крчењем, при чему је увелико користио кулучки рад околног сеоског становништва. То је исто тако чинио и за обраду свог пространог имања, свакако у већој мери него остале војводе.⁷²⁾ По Баталаки, од продаје своје стоке имао је годишњи приход од 1.500 дуката.⁷³⁾ О овом Карађорђевома имању допирале су вести и до страних извештача.⁷⁴⁾ Врло је вероватно да је ширењем Карађорђевог поседа био обухваћен и који део од бивших турских имања. Што се тиче Карађорђевог поседа треба, ипак, додати још неколико речи. Уколико није био на ратним походима, Карађорђе се много више бавио у Тополи него у Београду, где је прилично ретко долазио. Стога је његова канцеларија била у Тополи, ту је обављао већи део државних послова, ту се не ретко окупљала војска коју је он имао да води и, у вези с тим, стварала слагалишта муниције, па и топова, ту се лило олово и правили фишеци. У Тополи је Карађорђе често обављао важне договоре са совјетницима и војводама, примао руске дипломатске агенте у Србији Родофиникина и Недобу, као и друге руске и остале изасланике. Понекад су се врло важни преговори водили управо у Тополи (М. Ивелић, пуковник Пољев, ген. Орурк 1812). Тако је Топола у суштини играла улогу друге престонице устаничке Србије. Све је то имало утицаја на ширење Карађорђевог имања, на изградњу новог конака и других зграда, а то је и навело, поред осталог, Карађорђа да последњих година Устанка подиже у Тополи свој „град“ са црквом.⁷⁵⁾ У свему томе имало је своју функцију и Карађорђево имање. Оно је подизано народним кулуком, на њега су вероватно трошени и народни новци, као и руски, што и сам Баталака на једном месту признаје, али је, због свог положаја шефа државе, Карађорђе често био принуђен да и приходе с тог имања троши у опште сврхе.^{75а)}

72) Ј. Арсенијевић Баталака, н. д., II, 838—840; Константин Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа*... Беч 1883, I, XXXII—XXXIII; ДПКП, 110 (бр. 1195), 126 (бр. 1274), 175 (бр. 1513); L. Ranke, н. д., 117 (уп. Ј. Ранке, н. д., 122); Н. Дубровин *Сербский вопрос в царствование Александра I, Русский вестник*, XLVI, 1863, 151; (Н. Дубровин — М. Медкович) *Устанак Русских од 1806—1810 године*, Нови Сад 1866, I, 70; Иван Соколовић, н. д., 32 нап. 30.

73) Ј. Арсенијевић Баталака, н. д., II, 840.

74) А. Ивић, *Списи V 129* (Митесер га у свом извештају Стадиону од 13. I. 1808 назива „ein grosses Vermögen“); М. Гавриловић, *Исписи из париских архива*, Београд 1904, 374 (по Меријажовом извештају од 30. XI. 1808 — „vastes domaines“).

75) Стари Карађорђев дом, по причању Гаје Пантелића, спалили су делом Турци априла 1804 приликом Кучук-Алијиног повратка у Београд (Р. Перовић, *Грађа*, 31). Божа Грујовић посетио је Тополу 7. VI. 1805 и у свом Дневнику оставио опис обновљеног дома: стара, свакако поправљена кућа и два чардака, висока штала и две старе зграде, од којих је једна служила као ливница олова а друга као „арест“, све то ограђено шарпановом и кулама (*Мемоари Проте М. Ненадовића*, изд. 1867, 298). К. Родофиникин помиње новембра 1808 градњу једне нове куле, јер је стара била недавно изгорела (В. Богишич, *Разбор с'очинения Н. Попова „Россия и Сербия“*, С. Петербург 1872, 196—198). Главни рад на подизању града и цркве, према саопштењу добро обавештеног Гаје Пантелића, обављен је у току последње 3 године устанка (Р. Перовић, *Грађа* 39). О последњим радовима на граду и цркви има доста података у Карађорђевома деловодном протоколу.

75а) Р. Перовић, *Грађа*, 38. О томе колико је Топола била истовремено и стовариште хране говори једно саопштење Лазе Поповића. По његовим речима на глас да је Карађорђе пребегло у Аустрију 1813, један калуђер манастира Благовештења поручио је неким устаницима: „Идите у Тополу, те попалите и конаке и жита и сена; јер доћиће и увалиће се Турци, ту се могу три лета држати и равнати“... (*Исто*, 34).

Кнез Сима Марковић, један од најутицајнијих старешина у Устанку, непосредно по освајању београдске вароши, населио се заједно са совјетником Павлом Поповићем у бивши конак Аганлијин. Вероватно да га је касније откупио и задржао у својим рукама. Шабачки војвода Лука Лазаревић, као што смо раније напоменули, сткупио је од Илије Марковића једну бившу турску кућу за 2.500 гроша.⁷⁶⁾ У Протоколу шабачког магистрата на два места се помиње „мајур господарев“, одн. „мајур госп. Луке“,⁷⁷⁾ вероватно имање турскога порекла. У истом Протоколу забележена је и једна расподела бивших турских воденица коју је извршио шабачки магистрат 3. VI. 1808. По тој расподели једна је припала Луки Лазаревићу а у другој он је имао удела са шабачким градом (тврђавом, не вароши) и једним буљубашом.⁷⁸⁾ Станоје Стаматовић Главаш имао је тапију на једну воденицу у Хасан Пашиној Паланци (26. VI. 1811, 800 гроша).^{78а)} Петар Ичко, бивши београдски базрђанбаша, који је имао јаког утицаја у првим годинама Устанка и био устанички изасланик на преговорима за склапање тзв. „Ичковог мира“, купио је у Београду дућане и две куће (23. III. 1808, 2.000,⁷⁹⁾ 1.370⁸⁰⁾ и 2.150⁸¹⁾ гроша). После изненадне Ичкове смрти до које је убрзо дошло, све су ове три зграде прешле у друге руке. О Хајдук Вељку Петровићу Вук је забележио да је имао „кућу и још којекакве миљкове у Јагодини“.⁸²⁾ За београдског митрополита Леонтија се зна само да је преузео једну од Ичкових кућа, коју је ускоро препродао Станоју Симићу а овај Илији Марковићу. У једном писму Јанићију Ђурићу од 6. III. 1811 он се жали како му је после његовог бегства у 1809 имање разграбљено и распродато (свакако некретнине), али се не може ништа рећи о томе каквог је оно порекла. Карађорђеви тајни секретар Јанићије Димитријевић-Ђурић, утицајна личност у Устанку, имао је у Београду неке дућане које је препродао 1812 године.⁸⁵⁾

О неким другим старешинама, совјетницима, секретарима Совјета и војвода, сачувао се тек по који податак. Појединци, који су стално или привремено службом били везани за Београд, куповали су у Београду разне некретнине. Остали су их углавном куповали у својим крајевима. По случајевима кад су сачуване тапије (у којима су означаване цене) може се видети да се ту претежно ради о некретнинама мање вредности. Значај ових података није у томе што би они показивали количину купљених имања, већ пре свега у томе што оне указују на појаву масовнијег учествовања старешинског слоја у расподели и мањих делова бивших турских имања.

Неколико војних старешина имало је некретнине у Београду: Борђе Миловановић Гузоња, командант београдског града, имао је два празна плаца која је доцније другима препродао (3. IV. 1809, 100 гроша,⁸⁶⁾ 8. V. 1811, 250 гроша,⁸⁷⁾ војвода Чолак-Анта Симоновић —

76) ДАБ, ПО, 121, бр. 13.

77) ПШМ, 121 (бр. 534), 143 (бр. 609).

78) Исто 37 (бр. 211 и 212).

78а) Аноним, *Станоје Главаш, јунак из српског устанка*, Календар „Рад“ за 1903, 52.

79) ДАБ, ПО, 121 бр. 12.

80) Архив САН бр. 7314/1.

81) ДАБ, Мин. фин., ф I. П. № 76/1846.

82) В. Караџић, *Грађа*, 237.

83) Види нап. 79 и 62.

84) ДАБ, ПО, 95 бр. 301.

85) Архив САН, бр. 7314/3.

86) Архив САН, бр. 7314/5 и 6 (види нап. 63).

87) ДАБ, ПО, 54 бр. 4.

виноград на Дедињу који је препродао Илији Марковићу.⁸⁸⁾ Крушевачки војвода Андрија Илић — кућу, што се посредно види из једне тапије Јакова Ненадовића,⁸⁹⁾ Милош Сарановац (?), једно време управник „цајгхауза“ а затим војвода у крушевачкој нахији — виноград на Дедињу.⁹⁰⁾ По једној каснијој висти имао је кућу у Београду, свакако бившу турску својину, и грочански војвода Атанасије Чарапић.⁹¹⁾ Од совјетника поменули смо горе случај Илије Марковића. Можда је, слично њему, имао више некретнина и совјетник смедеревске нахије Јанко Ђурђевић, како би произилазило из сведочанства Сретена Поповића који је његове тапије из 1808, 1809 и 1810 у своје време имао у рукама.⁹²⁾ За следеће совјетнике су сачувани поједини подаци: совјетник пожешке нахије Аврам Лукић имао је у Београду кућу, коју у једном свом писму помиње Младен Миловановић,⁹³⁾ совјетник пожаревачке нахије Јован Протић — такође кућу,⁹⁴⁾ као и Јефта Савић,⁹⁵⁾ у Мокром Лугу, код Београда, имао је воденицу са баштом Павле Поповић, совјетник београдске нахије, у заједници са чланом магистрата Јоцом Петровићем (24. II. 1809, 200 гроша).⁹⁶⁾ Од осталих личности до некретнина у Београду су дошли: Доситеј Обрадовић — кућа са баштом, коју је он био наменио за подизање штампарије;⁹⁷⁾ Стеван Јефтић, секретар Карађорђевог — виноград на Топчидеру⁹⁸⁾ и кућа коју је добио на поклон од Правитељствујушћег совјета;⁹⁹⁾ Стефан Живковић — Телемак, једно време секретар Правитељствујушћег совјета — две куће 1808¹⁰⁰⁾ и неке зидине с подрумом и плацом¹⁰¹⁾ (на ове зидине се вероватно односи помен „моје велике ханине“ у једном његовом писму Вуку из 1813 године)¹⁰²⁾ Стеван Филиповић, секретар Совјета, откупио је од Јоце Петровића његов део воденице, винограда и баште у Мокром Лугу 1812 за 2.000 гроша;¹⁰³⁾ Прота Алекса Лазаревић из Шопића, члан српске депутације за преговоре у Цариграду 1805, откупио је једну од Ичкових кућа.¹⁰⁴⁾ И српски трговци из Аустрије који су узимали учешћа у трговини са устаничком Србијом имали су вероватно у Београду своје дућане и куће. Теодор Демелић, трговац из Старе Оршаве, који је био у трговачким везама са Мленком Стојковићем, имао је у Београду магазу и кућу.¹⁰⁵⁾

Преостали подаци говоре о куповинама војних старешина и других по разним крајевима Србије. Соколски војвода Хаџи-Мелентије

88) Види нап. 65.

89) Види нап. 37.

90) Види нап. 65.

91) Милан Милићевић, *Поменик*, Београд 1888, 824.

92) Ср. Поповић, н. д. 169, нап. 1.

93) Види нап. 29. Уп. В. Караџић, *Грађа*, 270.

94) Централний государственный военно-исторический архив, Москва, ф. МА, оп. 170, св. 20, д. 615, л. 165, Писмо Петра Добриња Теодору Недоби од 8. II. 1812.

95) В. Караџић, *Грађа*, 270.

96) М. Петровић, н. д., I, 89.

97) *Дела Доситеја Обрадовића*, Београд 1911, 561 и 566.

98) В. Караџић, *Грађа*, 210.

99) Б. Богишич, *Разбор*, 156—157.

100) *Голубица V*, 154; В. Караџић, *Грађа* 349.

101) ДАВ, ПО, 77, бр. 2; *Голубица V*, 154.

102) *Вукова преписка*, I, 52. Ст. Живковић помиње ове своје куће и у другим писмима из 1812—1813 године: Исто, 51—52. Уп. А. Ивић, *Документи о устанку Срба под Карађорђевог Петровићем*, Загреб 1920, 458.

103) Ср. Поповић, н. д., 169—170, и нап. 96.

104) Види нап. 81.

105) А. Ивић, *Списи V*, 1052.